

УДК 159.923.2:616-053.71:613.6.015+796.29+616.89-008.446

ПОВЕДІНКОВІ ПАТЕРНИ В ҐЕНЕЗИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ У ПРЕДСТАВНИКІВ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР ПІДЛІТКОВО-ЮНАЦЬКОГО ВІКУ.

Челахова А. С.

© Челахова Анастасія Степанівна (Україна) – психолог Медичного і психологічного центру «Айва», м. Київ; пр. Повітрофлотський, 9б, 02000; здобувач кафедри сексології, медичної психології, медичної і психологічної реабілітації Харківської медичної академії післядипломної освіти, вул. Амосова, 58, м. Харків 61176; e-mail: anastaschelakhova@gmail.com; ORCID: 0000-0003-0850-6447.

© Anastasia Chelakhova (Ukraine) – Psychologist of the Medical and Psychological Center "Aiva", 9b Prospekt Povitroflotsky, Kyiv, 02000; the candidate of the Department of Sexology, Medical Psychology, Medical and Psychological Rehabilitation of Kharkiv Medical Academy of Postgraduate Education, Kharkiv, 58 Amosova Street, 61176; e-mail: anastaschelakhova@gmail.com; ORCID: 0000-0003-0850-6447.

© Челахова Анастасія Степанівна (Україна) – психолог Медичного і психологічного центру «Айва», пр. Воздухофлотский, 9б, г. Киев, 02000; соискатель кафедры сексологии, медицинской психологии, медицинской и психологической реабилитации Харьковской медицинской академии последипломного образования, ул. Амосова, 58, г. Харьков, 61176; e-mail: anastaschelakhova@gmail.com; ORCID: 0000-0003-0850-6447.

ПОВЕДІНКОВІ ПАТЕРНИ В ҐЕНЕЗИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ У ПРЕДСТАВНИКІВ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР ПІДЛІТКОВО-ЮНАЦЬКОГО ВІКУ.

Анотація.

Для визначення патернізації психологічної дезадаптації особистості за умов різних моделей соціалізації в субкультурному просторі, було обстежено 143 особи підлітково-юнацького віку, серед яких 93 респонденти були представниками молодіжних субкультур: 1) екстремали (n 45) – прихильники пошуку нових фізичних відчуттів, заснованих на руховій активності (руфери, ролери, скейтери); 2) геймери (n 48), які були прибічниками віртуального простору та реалізовувалися в галузі комп'ютерних технологій, переважно іграх онлайн. Група порівняння складала 50 осіб. Дослідження проводилося з використанням психодіагностичного методу. Поведінкові патерни в ґенезі психологічної дезадаптації діагностовано із застосуванням «Методики оцінки схильності до відхиленої поведінки» А. Н. Орла та «Методики дослідження схильності до віктимної поведінки» О. О. Андроннікової. Доведено, що схильність до віктимної та відхиленої поведінки визначає патерни психологічної дезадаптації, переважно, серед дезадаптованих екстремалів та дезадаптованих геймерів, на тлі низького вольового контролю емоційних реакцій. Схильність до адитивної поведінки, агресії, разом із самопошкоджувальною поведінкою, виступають одним із чинників субкультурної соціалізації. Високий вольовий контроль емоційних реакцій є одним із запобіжних чинників, як дезадаптації, так і занурення до субкультурного простору. Агресивна віктимна поведінка розглядається, як провідна компонента дезадаптації екстремалів, в той час, як саморуйнівна поведінка – у підлітків-геймерів. Гіперсоціальна поведінка є чинником-запобіжником щодо занурення в субкультуру. Реалізована віктимність виступає ознакою, як психологічної дезадаптації, так і субкультурної соціалізації. Висока тенденція до залежної безпомічної поведінки визначає, як субкультурну соціалізацію, так і дезадаптацію підлітків-геймерів. Виявлені тенденції мають важливе значення для планування психопрофілактичних і психокорекційних заходів щодо роботи з психологічно дезадаптованою молоддю.

Ключові слова: психологічна дезадаптація, поведінкові патерни, схильність до віктимності, схильність до відхиленої поведінки.

BEHAVIORAL PATTERNS IN THE GENESIS OF PSYCHOLOGICAL DISADAPTATION IN REPRESENTATIVES OF YOUTH SUBCULTURES IN ADOLESCENT AGE

Summary:

To determine the patronization of psychological maladjustment of the individual in the context of various models of socialization in the subcultural space, 143 adolescents were surveyed, among whom 93 respondents were representatives of youth subcultures: 1) Extremals (n 45) - supporters of searching for new physical sensations based on motor activities (drivers, rollers, skaters) 2) gamers (n 48) - supporters of cyberspace, looking for realization in the field of computer technologies, mainly online-games. The comparison group - n 50. The research was conducted by using the psychodiagnostic method. Behavioral patterns in the genesis of psychological maladjustment were diagnosed using the "Methods for assessing the propensity for rejected behavior" by A. N. Orel and "The

methods for studying the propensity for victim behavior by A. A. Andronnikova. It has been proven that the tendency towards victimization and deviating behavior determines the patterns of psychological maladjustment, mainly among maladjusted extreme lovers and maladjusted gamers, against the background of low volitional control of emotional reactions. Tendency to addictive behavior, aggression, together with self-damaging behavior are one of the factors of subcultural socialization. High volitional control of emotional reactions is one of the factors of both maladjustment and immersion in the subcultural space. Aggressive victimization behavior is considered to be the leading component of extreme maladjustment, while self-destructive behavior is seen in adolescent gamers. Hypersocial behavior is a factor-fuse immersion in the subculture. Realized victimization is a sign of both psychological maladjustment and subcultural socialization. The high tendency to dependent helpless behavior determines both subcultural socialization and maladjustment of teen gamers. The identified trends are important for the planning of psycho-prophylactic and psycho-corrective measures for working with psychologically maladjusted young people.

Keywords: psychological maladjustment, behavioral patterns, tendency to victimization, tendency to deviating behavior.

ПОВЕДЕНЧЕСКИЕ ПАТТЕРНЫ В ГЕНЕЗЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ДЕЗАДАПТАЦИИ У ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ МОЛОДЕЖНЫХ СУБКУЛЬТУР ПОДРОСТКОВО-ЮНОШЕСКОГО ВОЗРАСТА.

Аннотация. Для определения паттернизации психологической дезадаптации личности, в условиях различных моделей социализации в субкультурном пространстве, было обследовано 143 человека подростково-юношеского возраста, среди которых 93 респондента были представителями молодежных субкультур: 1) экстремалы (n 45) – сторонники поиска новых физических ощущений, основанных на двигательной активности (руферы, роллеры, скейтеры) 2) геймеры (n 48) – сторонники виртуального пространства, ищущих реализованность в области компьютерных технологий, преимущественно играх онлайн. Группа сравнения составила n 50. Исследование проводилось с использованием психодиагностического метода. Поведенческие паттерны в генезисе психологической дезадаптации диагностированы с применением «Методики определения склонности к отклоняющемуся поведению» А. Н. Орла и «Методики исследования склонности к виктимному поведению» А. А. Андронниковой. Доказано, что склонность к виктимному и отклоняющемуся поведению определяет паттерны психологической дезадаптации, преимущественно, среди дезадаптированных экстремалов и дезадаптированных геймеров, на фоне низкого волевого контроля эмоциональных реакций. Склонность к аддитивному поведению, агрессии, вместе с самоповреждающим поведением выступают одним из факторов субкультурной социализации. Высокий волевой контроль эмоциональных реакций является одним из факторов как дезадаптации, так и погружения в субкультурное пространство. Агрессивное виктимное поведение рассматривается, как ведущая компонента дезадаптации экстремалов, в то время как саморазрушительное поведение - у подростков-геймеров. Гиперсоциальное поведение является фактором-предохранителем погружения в субкультуру. Реализованная виктимность выступает признаком, как психологической дезадаптации, так и субкультурной социализации. Высокая тенденция к зависимому беспомощному поведению определяет, как субкультурную социализацию, так и дезадаптацию подростков геймеров. Выявленные тенденции имеют важное значение для планирования психопрофилактических и психокоррекционных мероприятий по работе с психологически дезадаптированной молодежью.

Ключевые слова: психологическая дезадаптация, поведенческие паттерны, склонность к виктимности, склонность к отклоняющемуся поведению.

Підлітково-юнацький вік – перехідний етап між дитинством і дорослим життям, причому цей етап є найважливішим циклом індивідуальних переживань індивідуальної кризи протягом свого життя [1 – 3]. Відповідно до визначення ВООЗ, дефініція «підлітково-юнацький вік», визначає людей у віці від 14 до 24 років. Цей період є вельми травматичним для формування особистості й соціалізації індивіда, перш за все, за рахунок деяких факторів: з одного боку – це раннє наростання біологічної зрілості, з іншого – соціальний, психологічний та економічний стан, який не дозволяє цю зрілість реалізувати. Таким чином, наявність відмінностей за духовним та фізичним розвитком від дорослої людини, емоційна, юридична та фінансова залежність від батьків, відсутність необхідної кількості

адекватної інформації, особистий недостатній життєвий досвід, робить осіб підлітково-юнацького віку вразливими до впливу негативних чинників, що сприяють розвитку порушень психологічної адаптації [4].

Одним з розповсюджених шляхів соціалізації таких осіб є приналежність до молодіжного субкультурного простору, як способу пошуку власної ідентичності та, почасти, протесту проти дискомфорту ставлення до них дорослого середовища.

Під молодіжною субкультурою, нині розуміється сукупність естетичних, політичних та інших ціннісних орієнтацій, символіка, моделі поведінки, життєвий стиль і зовнішня атрибутика якої-небудь групи молоді, що становить собою, самостійне

цілісне утворення в рамках загальної культури нації [5]. Молодіжна субкультура не завжди антагоністична стосовно до інших форм культури, вона може охоплювати багато загальнокультурних елементів, створюючи їх оригінальні комбінації та доповнюючи матеріальними артефактами й духовними складовими. Отже, зрозуміло, що фактор приналежності до субкультури може нести, як позитивний, так і негативний вплив на стан психологічної адаптації підлітка.

Однак, не дивлячись на актуальність даної проблематики, на теперішній час, у вітчизняній медичній психології відсутні відповіді на питання необхідності та змістовності заходів психологічної підтримки представників молодіжних субкультур підлітково-юнацького віку, бо не вирішеними є питання щодо розповсюдженості та проявів психологічної дезадаптації у даного контингенту.

Мета роботи. Під час роботи було проведено аналіз поведінкових патернів, характерних представникам молодіжних субкультур підлітково-юнацького віку, в залежності від їх соціально-психологічної адаптації, для визначення, надалі, мішені психопрофілактичної роботи з дезадаптованим контингентом.

Контингент і методи дослідження. Досягнення дослідницької мети потребувало проведення емпіричного дослідження на базі медичного і психологічного центру «Айва» (м. Київ), медичного центру психотерапії, психіатрії та практичної психології «Софія» (м. Київ) та ін., протягом 2015 – 2018 рр. В межах дослідницької програми було обстежено 143 особи підлітково-юнацького віку, з яких 93 респонденти були представниками молодіжних субкультур (основна група дослідження – ОГ), зокрема, т.зв. екстремали (руфери, ролери, скейтери) – 45 осіб, та, т.зв. геймери – 48 осіб, та 50

звичайних підлітків (група порівняння – ГП).

Психодіагностичне дослідження включало використання такого психодіагностичного інструментарію:

– для визначення базового показника – рівня соціально-психологічної адаптації (СПА) – «Методика діагностики соціально-психологічної адаптації» К. Роджерса, Р. Даймон (за Д. І. Райгородським, 2001) [6];

– поведінкові патерни діагностовано з застосуванням «Методики оцінки схильності до відхиленої поведінки» А. Н. Орла (за Н. П. Фетіскіним, В. В. Козловим, Г. М. Мануйловим, 2002) [7] та «Методики дослідження схильності до віктимної поведінки» О. О. Андроннікової (2005) [8, 9].

Для розв'язання дослідницьких завдань та забезпечення вірогідності основних положень та висновків, використано математично-статистичні методи з використанням STATISTICA (SPSS-22) [10].

Результати дослідження та їх обговорення. За результатами дослідження рівня СПА, представники ОГ і ГП були розподілені на підгрупи (рис. 1).

Серед представників субкультур, у 61 особи (65,6% вибірки) показники СПА виявились зниженими, що трактувалось нами, як прояви соціально-психологічної дезадаптації. Інші 32 підлітки (34,4% від ОГ) були соціально-психологічно адаптованими. Відповідно, даний контингент був розділений на дві групи: ОГД – 61 особа з проявами соціально-психологічної дезадаптації, та ОГА – 32 соціально-психологічно адаптованих респондентів.

Серед обстежених ГП за таким же алгоритмом було виділено дві групи: ГПД – 29 осіб (58,0%) з проявами соціально-психологічної дезадаптації та ГПА – 21 особу соціально-адаптованих звичайних підлітків (42,0%).

Рис. 1. Загальний розподіл обстежених на групи дослідження

В цілому, результати основних показників схильності до відхиленої поведінки представлені в таблиці 1. Можна визначити основні тенденції в досліджуваних групах. Так, по групі ОГД-Е (n 31) – дезадаптовані підлітки-екстремали основної групи, показник схильності до подолання норм і правил є переважним, як в самій групі, так і у порівнянні з іншими та дорівнює 67,0, ст.відх 7,21 (високий показник за нормою), відповідна тенденція спостерігається за показником схильності до самопошкоджувальної та саморуйнівної поведінки геймерів-екстремалів (67,0, ст.в. 8,11). Встановлено також високий показник схильності до адитивної поведінки (65,0, ст.відх. 5,82), а також до агресії та насилля (63,0, ст.відх. 6,91). Лише показник вольового контролю емоційних реакцій відповідає нормативному значенню (43,0, ст.відх. 8,13).

Щодо відхиленої поведінки по групі підлітків дезадаптованих геймерів (ОГД-Г), зазначимо про високі тенденції за показниками схильності до адитивної поведінки (66,0, ст.відх. 5,75), агресії та насильства (66,0, ст.відх. 6,47), самопошкоджувальної та саморуйнівної поведінки (65,0, ст.відх. 7,29). Незначущими є тенденції схильності до подолання норм і правил (43,0, ст.відх. 6,38), крім того, бракує вольового контролю емоційних реакцій (41,0, ст.відх. 6,66).

Аналізуючи усереднені, показники схильності

до відхиленої поведінки по групі дезадаптованих підлітків, які не мають реалізованих потреб у субкультурній соціалізації (ГП-Д), можна констатувати достатньо високі показники схильності до подолання норм і правил (63,0, ст.відх. 12,34). Решта проявів схильності до відхиленої поведінки виявляються на нормативному рівні, зокрема: схильність до самопошкоджувальної та саморуйнівної поведінки (53,0, ст.відх. 11, 48), схильність до агресії та насильства (56,0, ст.відх. 8,44). Незначними є прояви схильності до адитивної поведінки (45,0, ст.відх. 9,75), та встановлено брак вольового контролю емоційних реакцій (49,0, ст.відх. 8,38).

По групі досліджуваних підлітків, які не мають ознак соціально-психологічної дезадаптації, проте є прибічниками екстремальних типів субкультури, як середовища соціалізації (ОГА-Е), встановлено наступне. Всі показники є в нормативних межах, окрім низького показника вольового контролю емоційних реакцій (49,0, ст.відх. 6,15). Порогові значення до тенденції зростання, встановлено за показниками схильності до подолання норм і правил (59,0, ст.відх. 9,04), схильності до адитивної поведінки (59,0, ст.відх. 10,26). На рівні норми, бачимо показники схильності до самопошкоджувальної та саморуйнівної поведінки (53,0, ст.відх. 7,84), а також схильності до агресії та насильства (54,0, ст.відх. 10,66).

Таблиця 1

Описова статистика показників схильності до відхиленої поведінки

	Схильність до подолання норм і правил	Схильність до адитивної поведінки	Схильність до самопошкоджувальної та саморуйнівної поведінки	Схильність до агресії та насилля	Вольовий контроль емоційних реакцій
ОГД-Е (n 31)					
Середнє значення	67,00	65,00	67,00	63,00	43,00
Стандартне відхилення	7,21	5,82	8,14	6,91	8,13
ОГД-Г (n 30)					
Середнє значення	43,00	66,00	65,00	66,00	41,00
Стандартне відхилення	6,38	5,75	7,29	6,47	6,66
ГП-Д (n 29)					
Середнє значення	63,00	45,00	53,00	56,00	49,00
Стандартне відхилення	12,34	9,75	11,48	8,44	8,38
ОГА-Е (n 14)					
Середнє значення	59,00	59,00	53,00	54,00	49,0
Стандартне відхилення	9,04	10,26	7,84	10,66	6,15

ОГА-Г (n 18)					
Середнє значення	57,000	59,00	55,00	55,00	50,00
Стандартне відхилення	10,52	12,90	8,47	9,99	7,17
ГП-А (n 21)					
Середнє значення	50,00	52,00	46,00	51,00	51,00
Стандартне відхилення	10,26	8,40	9,26	8,67	8,54

Найбільш, так би мовити, нормативними, виявилися підлітки групи адаптованих геймерів (ОГА-Г). Цікавим аспектом є показник норми щодо вольового контролю емоційних реакцій (50,0, ст.відх. 7,17). Показники схильності до подолання норм і правил (57,0, ст.відх. 10,52), схильності до адитивної поведінки (59,0, ст.відх. 12,90), схильності до самопошкоджувальної та саморуйнівної поведінки (55,0, ст.відх. 8,47) та схильності до агресії та насильства (55,0, ст.відх. 9,99) по групі є в межах норми. За таких обставин, адаптовані геймери можуть розглядатися, як група найбільш стійка до девіацій.

Подібні тенденції, проте з більш стабільними нормативними показниками, можна побачити по групі адаптованих підлітків, які не належать до субкультурного простору (ГП-А). Так, для них є характерним рівень схильності подолання норм і правил (50,0, ст.відх. 10,26), схильність до адитивної поведінки (52,0, ст.відх. 8,40), схильність до агресії та насилля (51,0, ст.відх. 8,67) та нормативний показник вольового контролю емоційних реакцій, що є вкрай важливим для адекватної соціалізації підлітків (51,0, ст.відх. 8,54).

Узагальнені тенденції показників схильності до відхиленої поведінки, дозволяють визначити

потенційний зв'язок ступеня належності до субкультури з проявами відхиленої поведінки, які в цілому, визначають стратегії адаптації-дезадаптації, зокрема субкультурної соціалізації.

Маючи на меті, визначення вірогідних відмінностей в проявах показників відхиленої поведінки в 6 групах досліджуваних, було використано Н-критерій Крускала-Уолліса, зокрема, на рівні значущості $p=0,05$ встановлено диференціальні відмінності кожної групи від інших, що складають статистично певний профіль групи підлітків, з орієнтацією на два показники: належність до субкультури та ступінь соціально-психологічної адаптації. Встановлено наступні відмінності (рис. 2).

Схильність до подолання норм та правил, певно відрізняє підлітків ОГД-Е (Н емп=45,34) від підлітків ОГД-Г, що може свідчити про обумовленість даної схильності вибором стратегії соціалізації (на користь екстремальних захоплень). Відповідно, достовірно група ОГД-Е відрізняється цим показником від ОГА-Г (Н емп=37,67), та ГП-А (Н емп=32,21), що дає підстави припустити про вплив цієї схильності на тенденцію до пошуку субкультурної соціалізації в просторі екстремальних видів активності.

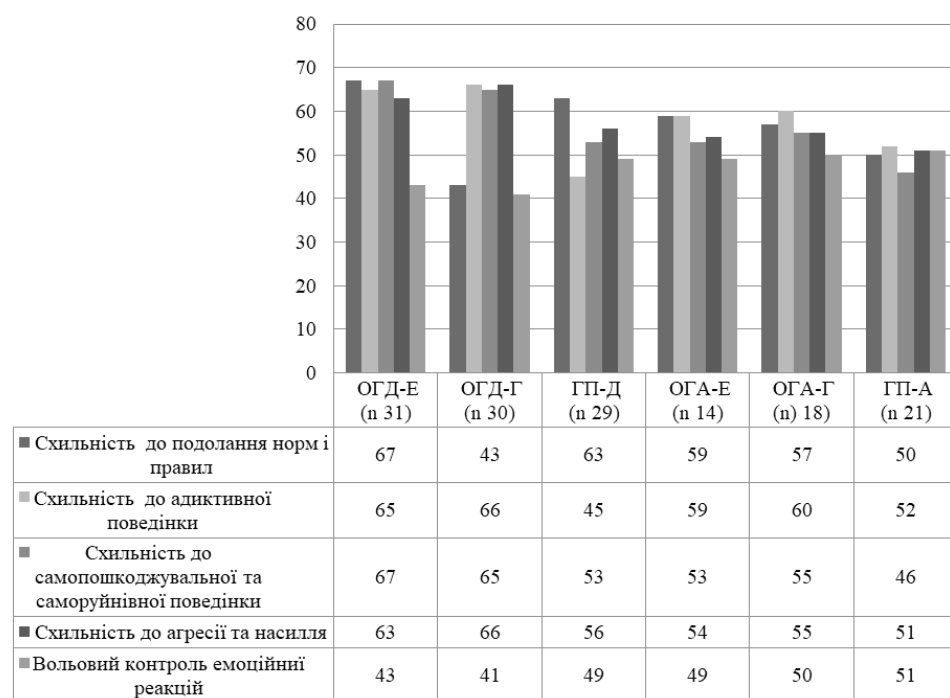

Рис. 2. Порівняльний аналіз проявів схильності до відхиленої поведінки

Схильність до адитивної поведінки має певні відмінності в наступних групах: ОГД-Г (Н емп=44,67) та ГП-Д (Н емп=31,21), що свідчить на значущість цієї ознаки для занурення в простір субкультури геймерів. Разом з тим, зазначена ознака є вирішальною саме для патернів дезадаптації геймерів, оскільки у порівнянні з групою адаптованих геймерів, дезадаптовані мають її високий показник, а у порівнянні з групою ГП-А (Н емп=28,76) можна констатувати, що резистентність до адитивної поведінки є одним з чинників позитивної не субкультурної соціально-психологічної адаптації підлітків, в той час, як її високі показники тісно пов'язані з поведінковими патернами соціально дезадаптованих геймерів та екстремалів (практично однакові середні показники та відсутня вірогідна різниця).

Схильність до самопошкоджувальної та саморуйнівної поведінки підлітків характеризується високими показниками за групами ОГД-Е та ОГД-Г. Достовірно ці показники відрізняються, від відповідних показників по групах ГП-Д (Н емп=34,65), ОГА-Е (Н емп=33,28), ОГА-Г (Н емп=31,33) та найбільш з групою ГП-А (Н емп=22,35), що свідчить про те, що така тенденція не є властивою підліткам, які мають високу соціально-психологічну адаптацію, та соціалізуються поза субкультурним простором.

Схильність до агресії та насилля суттєво відрізняє досліджуваних ОГД-Г (Н емп=46,33) від

ГП-Д (Н емп=34,24), ОГА-Е (Н емп=32,38) та ОГА-Г (Н емп=33,22), що засвідчує обумовленість цієї ознаки можливостями її реалізації в просторі онлайн ігор. Відповідна тенденція також пояснює відмінність групи ГП-А (Н емп=28,76) від решти груп, що дає підстави стверджувати про те, що вона може виступати кваліфікуючим критерієм, як занурення в субкультурний простір, так і бути ознакою дезадаптації.

Вольовий контроль емоційних реакцій по групах є невисоким, нижчим за норму. Це можна пояснити віковими особливостями груп, з якими було проведено дослідження. Найсуттєвіші відмінності встановлено в групі ГП-А (Н емп=35,54), групи ОГА-Г (Н емп=35,22) з групами ОГД-Е (Н емп=22,45), ОГД-Г (Н емп=20,23), що може пояснити вплив низького рівня здатності контролювати емоції на вибір стратегій занурення до субкультури та набуття особистістю патернів поведінки, що призводять до її соціально-психологічної дезадаптації.

Узагальнення поведінкових патернів у генезі психологічної дезадаптації в представників молодіжних субкультур підлітково-юнацького віку, потребувало дослідження схильності до віктимної поведінки (використано «Методику дослідження схильності до віктимної поведінки» О. О. Андроннікової). Результати дослідження представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Описова статистика показників схильності до віктимної поведінки

	Агресивна віктимна поведінка	Саморуйнівна поведінка	Гіперсоціальна поведінка	Залежна безпомічна поведінка	Некритична поведінка	Реалізована віктимність
ОГД-Е (n 31)						
Середнє значення	9,00	7,00	4,00	3,06	8,00	6,00
Стандартне відхилення	1,03	2,19	2,86	2,06	1,78	2,23
ОГД-Г (n 30)						
Середнє значення	5,00	9,00	3,00	8,00	8,00	5,00
Стандартне відхилення	2,06	0,90	2,18	2,01	1,96	2,69
ГП-Д (n 29)						
Середнє значення	7,00	5,00	9,00	6,00	6,00	5,00
Стандартне відхилення	1,92	2,75	0,88	2,65	2,92	2,42
ОГА-Е (n 14)						
Середнє значення	7,00	7,00	8,00	2,00	7,00	2,00
Стандартне відхилення	1,61	2,25	1,66	1,30	1,66	1,30

ОГА-Г (n 18)						
Середнє значення	6,00	7,00	4,00	4,00	8,00	3,00
Стандартне відхилення	2,54	1,97	2,95	2,05	1,32	2,44
ГП-А (n 21)						
Середнє значення	4,00	4,00	7,00	3,00	6,00	1,00
Стандартне відхилення	2,04	2,32	1,09	1,54	2,82	0,00

Аналіз усереднених показників різних форм схильності до віктимної поведінки по групі ОГД-Е, дає підстави стверджувати, що профіль групи характеризує вищий за норму рівень агресивної віктимної поведінки (9,0, ст.відх. 1,03) та некритичної поведінки (8,0, ст.відх. 1,78). На рівні норми діагностовано показники саморуйнівної поведінки (7,0, ст.відх. 2,19), реалізованої віктимності (6,0, ст.відх. 2,23) та гіперсоціальної поведінки (4,0, ст.відх. 2,86). На рівні нижчому за норму, констатовано прояви залежної безпомічної поведінки (3,06, ст.відх. 2,06). В цілому, загальногрупова тенденція дезадаптованих екстремалів тяжіє до агресивної та некритичної поведінки.

Щодо групи ОГД-Г, вищий за норму рівень, встановлено за показниками саморуйнівної поведінки (9,0, ст.відх. 0,90), залежної безпомічної поведінки (8,0, ст.відх. 2,01) та некритичної поведінки (8,0, ст.відх. 1,96). Показники агресивної віктимної поведінки (5,0, ст.відх. 2,06) та реалізованої віктимності (5,0, ст.відх. 2,69) є нормативними, а гіперсоціальної поведінки (3,0, ст.відх. 2,18) є нижчим за норму. Таким чином, загальногруповий профіль дезадаптованих геймерів передбачає схильність до саморуйнівної, безпомічної та некритичної поведінки.

Досліджувані групи ГП-Д, характеризуються такими показниками схильності до віктимної поведінки як: надмірним рівнем гіперсоціальної поведінки (9,0, ст.відх. 0,88). Решта показників є нормативними, як залежна безпомічна поведінка (6,0, ст.відх. 2,65), некритична поведінка (6,0, ст.відх. 2,92), саморуйнівна поведінка (5,0, ст.відх. 2,75), та реалізована віктимність (5,0, ст.відх. 2,42). Проте, на пороговому рівні з тенденцією до зростання є показник агресивної віктимної поведінки (7,0, ст.відх. 1,93). Отже, дезадаптовані підлітки, які не є зануреними в субкультурний простір, мають високі тенденції до гіперсоціальної поведінки.

Розглядаючи профіль групи ОГА-Е, можна зазначити, що вищий за норму рівень характеризує показник гіперсоціальної поведінки (8,0, ст.відх. 1,66), пороговий нормативний рівень встановлено щодо агресивної віктим-

ної поведінки (7,0, ст.відх. 1,61), саморуйнівної поведінки (7,0, ст.відх. 2,25), некритичної поведінки (7,0, ст.відх. 1,66). Залежна безпомічна поведінка (2,0, ст.відх. 1,30) та реалізована віктимність (2,0, ст.відх. 1,30) представлено незначуще для групового показника. Таким чином, адаптовані екстремали характеризуються надмірно високою гіперсоціальною поведінкою та тенденціями до агресивної віктимної, некритичної та саморуйнівної поведінки.

Аналізуючи прояви віктимної поведінки досліджуваних ОГА-Г зазначимо, що переважає показник некритичної поведінки (8,0, ст.відх. 1,32), на нормативному рівні, проте порогового значення є схильність до саморуйнівної поведінки (7,0, ст.відх. 1,97). Також на рівні норми визначено показники агресивної віктимної поведінки (6,0, ст.відх. 2,54), гіперсоціальної поведінки (4,0, ст.відх. 2,95) та залежної безпомічної поведінки (4,0, ст.відх. 2,05). Нижче норми є показник реалізованої віктимності (3,0, ст.відх. 2,44). Отже, адаптовані геймери характеризуються некритичною поведінкою, з тенденцією до саморуйнівної.

Підлітки групи ГП-А мають нормативні показники за більшістю шкал, зокрема максимально нормативний показник з гіперсоціальної поведінки (7,0, ст.відх. 1,09), нормативний рівень некритичної поведінки (6,0, ст.відх. 2,82), агресивної віктимної поведінки (4,0, ст.відх. 2,04), саморуйнівної поведінки (4,0, ст.відх. 2,32). Нижче за норму є показники залежної безпомічної поведінки (3,0, ст.відх. 1,54) та реалізованої віктимності (1,0, ст.відх. 0.), цей показник є найнижчим у порівнянні з усіма іншими в досліджуваних групах. Таким чином, соціально адаптовані підлітки, соціалізація яких відбувається поза субкультурним простором, характеризуються найнижчими показниками реалізованої віктимності, та високою тенденцією до гіперсоціальної поведінки.

Достовірні відмінності в показниках схильності до віктимної поведінки в 6 групах досліджуваних, було визначено за Н-критерієм Крускала-Уолліса, зокрема на рівні значущості $p=0,01$ (рис.3).

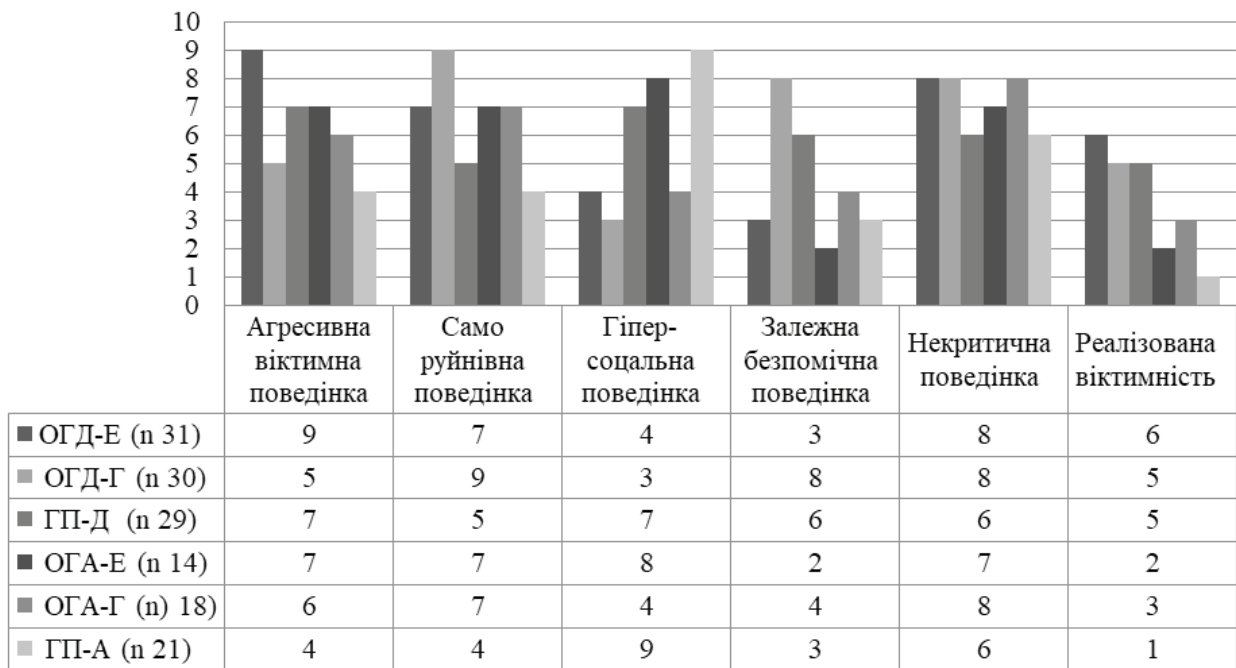

Рис. 3. Порівняльний аналіз проявів схильності до віктимної поведінки

За показником агресивної віктимної поведінки суттєві достовірні відмінності, з всіма групами досліджуваних, виявлено у досліджуваних ОГД-Е ($H_{емп}=8,14$), що дає підстави вважати цю схильність суттєвою ознакою дезадаптованих екстремалів.

Щодо показника саморуйнівної поведінки, слід зазначити про достовірну різницю в прояві ОГД-Г ($H_{емп}=8,23$) з ГП-Д ($H_{емп}=4,34$) та ГП-А ($H_{емп}=3,84$), що може свідчити про вагомий вплив саморуйнівної поведінки на генезу дезадаптації геймерів.

Гіперсоціальна поведінка достовірно відрізняє від решти груп досліджуваних ГП-А ($H_{емп}=8,78$) та ОГА-Г ($H_{емп}=8,04$), що може свідчити про значущість цього патерну поведінки в адаптації підлітків, як в субкультурному просторі, так і поза субкультурою.

Залежна безпомічна поведінка ($H_{емп}=7,94$) достовірно відрізняє групу ОГД-Г ($H_{емп}=7,97$), що виступає важливою ознакою патернів поведінки дезадаптованих геймерів.

Некритична поведінка як показник схильності до віктимності не має достовірних відмінностей по групах.

Реалізована віктимність в структурі генезису психологічної дезадаптації, достовірно відрізняє досліджуваних ГП-А ($H_{емп}=1,0$), ОГА-Е ($H_{емп}=2,0$), ОГА-Г ($H_{емп}=3,0$) від решти груп, що свідчить про вагомість цього чинника в адаптаційних можливостях підлітків, проте не є вирішальною для вибору стратегії соціалізації, оскільки зустрічається, як серед досліджуваних груп геймерів, екстремалів, так і підлітків, які не занурені до субкультур.

Використовуючи методи автоматизованого лінійного моделювання, на матеріалі загальної вибірки, побудовано модель предикації (пакет SPSS-22) соціально-психологічної дезадаптації підлітків (рис.4).

Модель демонструє вирішальний вплив патернів залежної безпомічної поведінки представників молодіжних субкультур та досвід реальної реалізованої віктимності. Можемо припустити, що сам субкультурний простір нерідко виступає середовищем реалізації віктимності. Залежна безпомічна поведінка у такому контексті може стати однією з мішеней психокорекційної роботи психологів з підлітками.

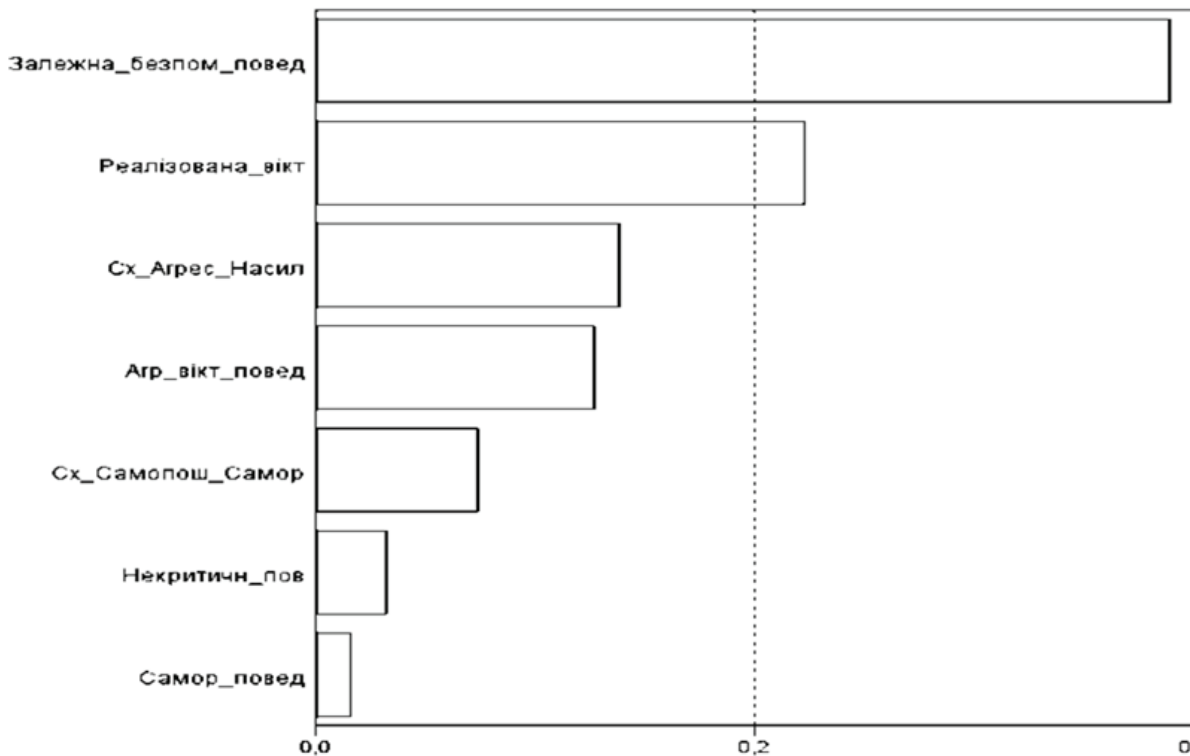

Рис. 4. Модель предикації соціально-психологічної дезадаптації підлітків в субкультурно-му просторі, з урахуванням схильностей до віктимної та відхиленої поведінки

Висновки. Результати емпіричного дослідження поведінкових патернів в генезі психологічної дезадаптації у представників молодіжних субкультур підлітково-юнацького віку дозволяють зробити такі узагальнення.

Встановлено диференціальні відмінності, що складають статистично достовірний профіль шести груп підлітків з орієнтацією на два показники: належність до субкультури та ступінь СПА. Зокрема доведено вплив схильності до подолання норм та правил на тенденцію до пошуку субкультурної соціалізації в просторі екстремальних видів активності. Визначено, що резистентність до адитивної поведінки є одним з чинників позитивної не субкультурної соціально-психологічної адаптації підлітків, в той час, як її високі показники тісно пов'язані з поведінковими патернами соціально дезадаптованих геймерів та екстремалів. Схильність до агресії та насилля може виступати кваліфікуючим критерієм, як занурення в субкультурний простір, так

і бути ознакою дезадаптації. Разом з тим, встановлено вплив низького рівня здатності контролювати емоції на вибір стратегій занурення до субкультури та набуття особистістю патернів поведінки, що призводять до її соціально-психологічної дезадаптації.

Констатовано вплив саморуйнівної поведінки на генезу дезадаптації геймерів. Визначено, що гіперсоціальна поведінка відіграє провідну роль в адаптації підлітків, як в субкультурному просторі, так і поза субкультурою. Залежна безпомічна поведінка виступає диференційною ознакою патернів поведінки дезадаптованих геймерів.

Побудовано модель предикації соціально-психологічної дезадаптації підлітків в субкультурному просторі, з урахуванням схильностей до віктимної та відхиленої поведінки. Дослідження розкриває перспективи побудови системи психологічного супроводу дезадаптованих підлітків.

Література.

1. Dekel O., Dempsey L., Moorlock E. Youth Subcultural Theory: Making Space for a New Perspective (chapter 16)/Young Consumer Behaviour: A Research Companion; Ed. By A. Gbadamosi. – London: Routledge, 2017. – P. 288 – 307.
2. Khallouli K. J., Gharbi A. Symbolic Consumption by Teenagers: A Discussion through the Optics of Appearance and Identity // International Journal of Business and Social Science. 2013. Vol. 4(7), P. 99-105.
3. Erikson E. H. Childhood and Society. Vintage, Alma. 1995.
4. Маркова М. В. Психопрофілактика порушення функціонування студентської сім'ї (медико-психологічні аспекти): автореф. дис. ... доктора медичних наук ... 19.00.04 медична психологія. Харківська медична академія післядипломної освіти МОЗ України. Харків, 2007. 36 с.
5. Алексєєва Т. В., Луньов В. Є. Молодіжні субкультури: розбіжності у світогляді і способі життя/В кн.: Девіантологія: у 2-х ч.: навчальний посібник для студ. вищ. закл. освіти. Ч. 1. – Київ: ТОВ «Планер», 2018. – 674 с.
6. Практическая психодиагностика (методики и тесты)/Под ред. Д.Я. Райгородского. Самара: Издательский Дом «Бахрах», 1999. 672 с.
7. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. С. 362 – 370.
8. Андронникова О. О. Психологические факторы возникновения виктимного поведения подростков. Новосибирск, 2005. - 213 с.
9. Малкина-Пых И. Г. Психология поведения жертвы. – М.: Эксмо, 2006. – 1008 с.
10. Лапач С. Н., Чубенко А. В., Бабиц П. Н. Статистические методы в медико-биологических исследованиях с использованием Excel. — К.: Морион, 2000. — 320 с